

MARTENS´ LYSTANLÆG I TAASTRUP GRANSKOV

5-6 km. øst for Rønede, mellem den udtørrede Korup Sø og Kolindvej, finder vi Taastrup Granskov. Skoven er egentlig en plantage, plantet i begyndelsen af 1800-tallet. Fra gammel tid har de lokale kaldt området Taastrup Sande, et navn, der minder om, at det før granskovens tilkomst var flyvesands-område, helt som vi i dag kender det fra Råbjerg Mile i Vendsyssel.

Inde i granskoven finder vi to bemærkelsesværdige anlæg, beliggende ved siden af hinanden, nemlig dels en oldtidshøj – en stor og meget velbevaret runddysse fra stenalderen - og dels et mærkværdigt system af stensætninger og stenbrobelagte ”grotter” gravet ind i de oprindelige flyvesands-klitter. Det er disse stensætninger og ”grotter”, der tilsammen udgør ”Martens´ lystanlæg”.

Anlægget er unikt – jeg kender i hvert fald ikke noget tilsvarende. Det er anlagt af kgl. sandflugtskommissær Hans Adolph Martens fra Hedegårdene ved Feldballe, der var ansat af staten til at bringe sandflugten i området under kontrol. Meningen var dels at skabe et lystanlæg for egnens befolkning, dels at sætte et minde over den succesrige indsats for at bekæmpe sandflugten – lidt polemisk sagt: et minde over Martens´ egen indsats for at omskabe de store sandflugtsområder omkring Thorsager, Taastrup-Feldballe og Skramsø til skov.

Århus Amt fandt også lystanlægget bemærkelsesværdigt og anlagde derfor en parkeringsplads ved Kolindvej og skiltning derfra til anlægget. Der er en spadseretur på omkring halvanden kilometer gennem et varierende og spændende skovområde fra parkeringspladsen til lystanlægget, men desværre er skiltningen på den sidste del af ruten gået tabt efter at amtet blev nedlagt og pasningen er overgået til Syddjurs Kommune. Det lader sig ikke gøre at finde Martens´ lystanlæg ad denne vej i dag, med mindre man i forvejen er stedkendt.

Derfor er den eneste reelle adgangsvej nu, hvis man kommer fra Taastrup-siden, at dreje fra Kolindvej til venstre ad Barkærvej, og så ud for Korupsøgaard at dreje til højre op i skoven. Her skal man kort efter at være kommet ind i skoven dreje til venstre og kort derefter til højre – og så kommer man små hundrede meter fremme først til oldtidshøjen og så til lystanlægget.

En del af Martens´ Lystanlæg

Amtets informationstavler ved både runddyssen og lystanlægget er intakte. Men desværre er lystanlægget ved at gro til igen – efter at det blev udgravet og bragt frem i lyset af de private ejere af den nærliggende Kulmosegaard i 1980´erne. Det er dog stadigvæk i al sin mærkværdighed et besøg værd. Men det er nødvendigt at lede lidt rundt i området, hvis man skal finde alle ”grotterne” og stensætningerne. Derimod er lystanlæggets centrum meget synligt og tilgængeligt. Og så er stemningen i granskoven, også på grund af oldtidshøjen, bestemt en oplevelse i sig selv.

Oldtidshøjen og Martens' lystanlæg ligger i den yderste nordlige udkant af Nationalpark Mols Bjerge. Der ligger klart en opgave for nationalparkens bestyrelse og administration i for det første at sikre at lystanlægget bevares, og for det andet at genskabe offentlighedens adgang til det.

Men hvad er historien bag anlægget? Den følger her:

Hans Adolph Martens, kgl. sandflugtskommissær

Djursland var, indtil 1500-tallet, lige som det øvrige Danmark, for en stor del dækket af skov. Men umådeholden hugst til tømmer og brændsel og kreaturerne afnavning af de nye planter gjorde, at vore skove næsten forsvandt i løbet af 1500- og 1600-tallet – nådestødet fik de fleste skove på Syddjurs i forbindelse med svenskekrigene i 1600-tallet, idet en del af svenskernes brandbeskatning bestod i at kræve tømmer til skibsbygning.

På de sandede områder på Djursland betød skovens forsvinden, at sandet kom til at ligge bart, og der opstod sandflugt. Hele området fra vest for Thorsager over Taastrup-Feldballe og Skramsø til Grenaa var i sandflugt i 1700-tallet, og sandflugten bredte sig over større og større områder.

Da regeringen sidst i 1700-tallet tog fat på at reformere Danmark – kendtest er de store landboreformer – indgik også en indsats for at få flere områder under plov eller tilplantet som skov. De gode landbrugskonjunkturer gjorde det indlysende fornuftigt at skabe betingelser for en forøgelse af landbrugsproduktionen – og dermed også en forøgelse af statens skatteindtægter. Derfor gennemførtes landbrugsreformerne, så de modvillige fæstebønder kunne motiveres for at gøre en ekstra indsats, og derfor indgik både en forbedring af infrastrukturen og en forøgelse af det dyrkede landbrugsareal i reformarbejdet. Til det sidste hørte, at heder skulle opdyrkes, søer skulle udtørres – og sandflugt skulle bekæmpes.

Til dette sidste formål blev der oprettet sandflugtskommissioner og ansat ”kgl. sandflugtskommissærer”, og en af disse sidste, og endda en af de allerdygtigste af dem, var Hans Adolph Martens på Hedegårdene nord for Langesø ved Feldballe. Han var holstener og gartneruddannet, og han havde allerede haft stort held med at bekæmpe sandflugten på sin egen gårds sandjorder. 1794 ansættes Martens til at bekæmpe sandflugterne i det gamle Kalø Amt, og i 1802 får han sandflugtsbekæmpelsen i hele det nye Randers Amt¹ under sig. Hans arbejde blev brugt som mønster for sandflugtsbekæmpelsen i det øvrige rige.

I løbet af de sidste år af 1700-tallet og de første tre tiår af 1800-tallet lykkedes det Martens stort set af få sandflugten i området under kontrol. Sandflugtsområderne blev taget ud af dyrkning og underlagt ham, og i 1828 kan Martens melde, at sandflugterne ved Skramsø Mølle, Øksenmølle, Stabrand, Hvitvedgaard og Taastrup nu er dæmpet så meget ved plantning af lyng, klitvipper, hjelme og marehalm, at man kunne tage fat på næste skridt, nemlig at plante skov.

Når en sandflugt kunne anses for endeligt bekæmpet, var den almindelige fremgangsmåde, at området blev givet tilbage til de tidligere ejere, der så var forpligtet til at undgå, at sandflugt igen opstod. Det skete også med de områder, Martens havde reddet fra sandflugten. Lige med undtagelse af et enkelt område, nemlig Taastrup Sande.

---

¹ Randers Amt blev dannet 1793 ved sammenlægning af Kalø Amt og Dronningborg Amt. Djursland hørte til Randers Amt frem til dets nedlæggelse i 1970.

Her skete nemlig det, at da området skulle tilbagegives ejerne, opstod der tvivl om, hvem den rette ejer var. Den formelle ejer før sandflugten havde været Møllerup Gods, mens de reelle brugere havde været fæstebønderne i Taastrup. Men Møllerup havde været handlet i mellemtiden uden at Taastrup Sande havde indgået i handelen, og den nye ejer var absolut ikke interesseret i at overtage ”sandet”, uanset om der nu var ved at opstå skov på det. Han anså det kun for en belastning at skulle have opsyn med området og sørge for, at der ikke igen opstod sandflugt.

Derefter gjorde bønderne i Taastrup krav på sandflugten, der nu var blevet til en frodig fyrre- og granskov, og brugbar til kreaturgræsning og til at sende svinene ud i. Men det modsatte Martens sig, og det lykkedes ham at overtale Rentekammeret – den tids Indenrigs- og Finansministerium - til at lade spørgsmålet stå uafklaret hen. Hvilket reelt betød, at Martens selv kunne råde over det, som en slags bestyrer af kongelig ejendom. Martens holdt sig til det gamle ord: ”Hvad ingen ejer, ejer kongen”.

Det er baggrunden for, at Martens i 1840'erne kunne skabe det flotte lystanlæg. Det siges, at han drømte om, at lystanlægget skulle være centrum i begivenheden, når Taastrup Granskovs herligheder skulle præsenteres for deres rette ejerskab, kongen – en begivenhed, der ikke kunne undgå også at blive en ”fejring” af Martens selv og hans indsats.

Det blev dog aldrig til noget kongeligt besøg i Taastrup Granskov. 1845 fratrådte Martens sin bestilling som sandflugtskommissær for at gå på pension, og i 1869 opløstes sandflugtsvæsenet i Randers Amt som et udtryk for, at sandflugten var endeligt ophørt og formodentlig ikke ville komme tilbage.

Bønderne overtager Taastrup Granskov

En ny lov af 1867 omorganiserede sandflugtsbekæmpelsen, så den herefter stort set kun opretholdtes i Vestjylland. Det var derfor naturligt at genoptage sagen om, hvem der egentlig ejede Taastrup Granskov.

Det endte med en overdragelse til ”de Taastrup bymænd” i fællesskab. Til gengæld skulle de forvalte skoven som fredskov, passe oldtidshøjen i skoven, samt sørge for, at der ikke igen opstod sandflugt.

Ikke et ord om lystanlægget. Men det vides, at oldtidshøjen og lystanlægget i mange år derefter blev brugt til pinsefester og grundlovsfester, og at man også ved familiefester tit tog en tur ud i skoven. Her var der en bålplads, trefod til at sætte over bålet, så der kunne koges kaffe og laves mad, og der opbevarede langborde ved lystanlægget. Der var etableret en stor danseplads bag højen og lystanlægget. Der er bevaret billeder af brudepar, der er blevet fotograferet på stedet efter brylluppet.

Men anlægget synes at være gået i forfald, og der er ikke efterretninger om fester eller sammenkomster i området efter ca. 1930. Når vi kommer efter besættelsen var lystanlægget groet fuldstændig til.

Men granskoven spillede stadigvæk en væsentlig rolle for sammenholdet i Taastrup, idet der hvert år blev holdt en generalforsamling, hvor der dels blev truffet de nødvendige beslutninger om skoven, dels – og ikke mindst – blev holdt en stor fest, hvor der hverken manglede mad eller drikke. Udgifterne blev dækket af indkomsten fra de årlige auktioner, hvor der blev solgt træ fra skoven.

Fra en fest i Martens' Lystanlæg i 1921. Spillemand Jens Sørensen i midten. Til højre for ham Niels Jensen "Beis", der var formand for Granskoven. Selskabet er fotograferet foran den store dæksten på oldtidshøjen. Foto lånt af Åby Rasmussen 1993.

Martens' lystanlæg genopdages

Omkring 1980 havde konen på det nærliggende Kulmosegaard det problem, at hun stod med en hel masse påskeliljeløg, hun ikke vidste, hvad hun skulle gøre af. Hun fandt så på at gå ud i skoven og sætte løgene der – så kunne de da være til glæde for dem, der færdedes i skoven om foråret.

Men så skete der noget mærkeligt. Lige meget, hvor hun gravede ned i det valgte område, stødte hun på sten – ja, nærmest brolægning. Hun gik hjem og klagede sin nød til manden, der var opvokset på stedet. Han kunne hurtigt løse gåden: "Du har jo gravet lige midt i brolægningen fra den gamle festplads".

Nu blev Else Åby Rasmussen for alvor interesseret, for den festplads havde hun aldrig hørt om. Det endte med, at hun og manden Niels Åby Rasmussen satte sig for hver sommer at udgrave en af de mange "grotter" med brolægning og stensætning og fine "lænestole" af sten. I løbet af 1980'erne var hele anlægget udgravet – eller rettere: den del af det, det lykkedes ægteparret Åby Rasmussen at finde frem til.

I 1990'erne fik Århus Amt øje på anlægget i forbindelse med en større registrering af kulturmindestykker i amtet. Amtet sørgede herefter for tilgængelighed ved etablering af parkeringspladsen ved Kolindvej og afmærkning af stien derfra gennem skoven til oldtidshøjen og anlægget.

Ægteparret Åby Rasmussen, der egenhændigt udgravede Martens' Lystanlæg i 1980'erne. Her stående i en af anlæggets mange "grotter" med stensætninger. Foto VFH 1994.

Problemet med et anlæg som dette er, at det specielt med den lette sand som bundmateriale bliver slidt og i værste fald ødelagt, hvis det bliver meget besøgt af turister og andre. Den fare er forsvundet nu, hvor stiafmærkningen er væk – til gengæld truer anlægget nu med at gro til og forsvinde igen – som det var før 1980. Det er allerede sådan, at selv om den centrale del, med den "talerstol", hvorfra Martens formodentlig drømte om at skulle tale for kongen, er meget synlig og tilgængelig, så skal man faktisk lede temmelig grundigt for bare at finde de fleste af "grotterne", som har været tænkt som samlingssteder for mindre grupper af de selskaber, der gæstede skoven ved fester og arrangementer.

Men hvis man gør sig umagen, så begynder stedet at tale sit eget sprog. Om den fortjenstfulde bekæmpelse af sandflugten i vores område, om store fester og sammenkomster i det frie, og om et sammenhold omkring den fælles ejendom, granskoven, i landsbyen Taastrup.

Litteratur:

Hansen, Vilfred Friborg: "Sandflugt og Martens' lystanlæg på Djursland. Om sandflugtsdæmpning, søudtørring m.m. i området nordøst for Rønede". I "Historisk Aarbog fra Randers Amt" 1994, s. 72-88.

Hansen, Vilfred Friborg: "Hvad udad tabes skal indad vindes. Om plantningssagen og historien bag naturområderne ved Taastrup-Feldballe, Ebeltoft mm. samt på Mols". I "Østjysk Hjemstavn" nr. 71, 2006, s.127-147.

Reddersen, Jens: "Skovene på Mols – "en kommen og gåen". Skovens omskiftelige historie på Mols og det øvrige Syddjurs". I "Folk og Liv 2010, Lokal- og kulturhistorie fra Røndeggen, Mols og Syddjurs", s. 79-88. Boggalleriet Rønede 2010.

Vilfred Friborg Hansen i november 2010. Til Syddjursportalen.